

*Кучерук Н. С.,
помічник судді,
Вищий господарський суд України*

ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У доктрині міжнародного права існують різні підходи щодо визначення кола суб'єктів міжнародного права. Наведене обумовлене, насамперед, відсутністю єдиного розуміння сутності суб'єктів міжнародного права та ознак, які їм притаманні.

Слід зазначити, що до середини ХХ століття існувала «класична» («традиційна») концепція, за якою до суб'єктів міжнародного права відносили держав. Так, на думку Ф. Кожевнікова, суб'єктом міжнародного права виступає, як правило, тільки держава [6, с. 51]. На думку сучасних науковців, зокрема М. Баймуратова, всі суб'єкти міжнародного права слід поділяти на основні (первинні) – держави, нації і народності, міжнародні міждержавні організації, та похідні (вторинні) – міжнародні міждержавні організації, специфічні державоподібні утворення (Ватикан, Монако, Сан-Марино) [4, с. 64]. Французький вчений Ж. Тускоз відносить до суб'єктів міжнародного права державу, міжнародні організації, недержавні юридичні особи та фізичних осіб [9, с. 43].

Вважаємо, що усіх суб'єктів міжнародного права можна поділити на три види: класичні (держави, міжнародні організації), спеціальні або нетипові (державоподібні утворення та ін.) та «нетрадиційні» (фізичні особи, людство тощо). До останньої групи

слід відносини суб'єктів міжнародного права, які сформувались або формуються як такі значно пізніше традиційних. Наприклад, на сьогодні перспективною є постановка питання про міжнародну правосуб'єктність людства в цілому [7, с. 33].

До цієї ж групи відносимо фізичних осіб, надання яким статусу суб'єктів міжнародного права викликає чи не найбільше дискусій не лише серед теоретиків, але й практиків. Слід зазначити, що Д.І. Фельдман та Г.І. Курдюков розділили теорії міжнародної правосуб'єктності індивіда на три групи: 1) теорії, відповідно до яких фізична особа виступала єдиним суб'єктом міжнародного права; 2) теорії, за якими фізична особа визнавалась одним із видів суб'єктів міжнародного права на основі норм міжнародного права; 3) теорії, які визнають фізичну особу суб'єктом міжнародного права, проте виводять цю «якість індивіду» не з норм міжнародного права, а із угод, укладених між державами [10, с. 111]. Прихильником першої групи можна зазначити професора Парижського факультету права Сселя. Як зазначає Л. Моджорян, вказаний професор стверджував, що суб'єктом права взагалі та міжнародного зокрема можуть бути лише фізичні особи, а не держави; під останньою він розумів одну з форм організації суб'єктів міжнародного права – фізичних осіб нарівні з міжнародними організаціями [8, с. 6]. На думку, Ж. Тускоза у міжнародному праві, як і будь-якій іншій галузі права, суб'єктом є насамперед фізична особа [9, с. 42].

Однак, незважаючи на формування у науковій літературі позицій щодо включення фізичних осіб кола суб'єктів міжнародного права, домінуючою у вітчизняній доктрині міжнародного права є точка зору, за якою вказані особи не є суб'єктами міжнародного публічного права. Прихильники такого правового підходу стверджують, що індивіди знаходяться під юрисдикцією держави і виступають суб'єктами внутрішньодержавних правових відносин, а тому вони не мають самостійного міжнародного статусу, не володіють юридичною здатністю до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків; суб'єкти міжнародного права виступають його творцями, їх волею створюються норми міжнародного права, тоді як фізичні особи такими можливостями не наділені; права і свободи фізичних осіб, закріплені у міжнародно-правових документах, насамперед, є виявом волі держави; більшість міжнародних норм у сфері прав людини є абстрактними і для їх реалізації необхідно прийняття внутрішньодержавних актів [4, с. 76].

Натомість, вважаємо, що існують достатні правові підстави не погодитись із наведеною позицією науковців. Насамперед, слід зазначити, що звертаючись до Європейського суду з прав людини у справах проти держави громадяни стають повноправними учасниками міжнародних відносин. У даному контексті було б нелогічно говорити про відсутність у громадян здатності до незалежної реалізації міжнародних прав та обов'язків, а отже, і відсутності міжнародного правового статусу, адже, «опонентом» фізичної особи на міжнародно-правовій арені виступає держава як інший самостійний суб'єкт міжнародного права. З цих же підстав, можна говорити про наявність статусу суб'єкта міжнародного права у юридичних осіб, оскільки із позовами до Європейського суду з прав людини звертаються не лише фізичні, але і юридичні особи.

Більше того, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 05.02.1963 р. зазначив, що співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються, і суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни [3].

Разом з тим, виходячи зі змісту вказаного судового рішення, не всі фізичні особи можуть мати такий міжнародно-правовий статус. У даному контексті йдеться про осіб без громадянства.

Щодо відсутності у фізичних осіб можливості створювати норми міжнародного права, то вважаємо, що така властивість не повинна бути обов'язковою при наданні учаснику міжнародних відносин статусу суб'єкта міжнародного права. Так, у юридичній енциклопедії суб'єкти міжнародного права визначено як учасників міжнародних відносин, які володіють правами та обов'язками на основі міжнародного права [11, с. 331]. На сьогодні такі міжнародно-правовими норми містяться у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок тощо. При цьому наявність у вказаних суб'єктів здатності до творення міжнародного права не визнається необхідним. Крім того, у теорії права до суб'єкта права висуваються дві основні вимоги: 1) учасник таких відносин повинен мати здатність бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків; 2) він набуває такої здатності в силу правових норм [5, с. 331].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що у теорії міжнародного права відсутній єдиний підхід щодо визна-

чення кола суб'єктів міжнародного права. Проблемним залишається питання наділення таким статусом фізичних осіб. На нашу думку, на сьогодні фізичні особи є самостійними суб'єктами міжнародного права, про що свідчить рішення Європейського суду з прав людини від 05.02.1963 р., ряд справ проти держав, розглянутих зазначеним судом за позовами громадян, а також норми міжнародно-правових актів, які надають вказаним особам відповідні права та обов'язки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Judgment of the Court of 5 February 1963. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61962CJ0026:EN:HTML>
4. Баймуратов М. А. Международное публичное право: Учебник. – К.: Истина, 2004. – 552 с.
5. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. / Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. – К. Либідь, 2002. – 608 с.
6. Кожевников Ф. И. Учебное пособие по международному публичному праву (очерки). Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, Москва, 1947. – 271 с.
7. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
8. Моджорян Л. А. Субъекты международного права. Гос. изд. юрид. литературы, Москва, 1958. – 157 с.
9. Тускоз Жан. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц. – К.: «АртЕк», 1998. – 416 с.
10. Фельдман Д. И., Курдюков Г. И. Основные тенденции развития международной правосубъектности. Изд. Казан. универс., 1974. – 132 с.
11. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.5: П-Є, 2003. – 736 с.